

Példányképek a nagy tettekhez

Régi fehértemplomi bibliotékák*

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter mielőtt döntött volna a főgimnázium létrehozásáról, személyesen járt Fehértemplom városában, hogy meggyőződjön az ottani kedvező adottságokról. A határőrzéssel megbízott helyőrségi városnak az 1870-es évek közepén – az ott állomásozó ezerfőnyi katonasággal együtt – alig tízezer lakos volt, mégis a legtöbbet ajánlotta hozzájárulásként az oktatási intézmény létrehozásáért. Látogatása után a miniszter elégedett volt, és döntött: 1875 őszén megnyílhatott a fehértemplomi főgimnázium. Láthatóan nagy volt a patríciusok öröme, amikor hálájukat papírra vetették:

„Alattvalóinak anyagi jólétüket és szellemi művelődésüket szívén hordozó fejlődelmünk Ő cs. kir. apostoli Felsége, magyar kormánya meghallgatása után kegyeskedett legmagasabb elhatározásával elrendelni, miszerint a határőrvidék a fegyverhordás nyüge alól felmentessék és ismét polgárosíttassék. Méltóztatott egyidejűleg legkegyelmesebben arról is gondoskodni, hogy e magyar végvidék különféle ajkú és nemzetiségű lakói a műveltség magasabb fokának elérésére, és így a polgárnak önmagához való felemelkedése folytán egyetértésben és békében élvezhessék és gyakorolhassák előbbi jogaikat. A művelődés eszközlésének emeltyűjeként egy főgymnasiummal méltóztatott e határőrvidéket 1875-ben legkegyelmesebben királyilag megajándékozni, és annak hol leendő fölállításával vallás- és közoktatási magyar Ministerét megbízni.”¹

A szüret azonban a szőlővidéken most is mindennél előbbre való volt, így az ünnepeles megnyitóra némi késéssel, csak október 16-án, válogatott közönség jelenlétében került sor. A főgimnázium négy osztállyal indult, és csak négy év múlva, 1879-ben teljesedett ki nyolc osztályos oktatási intézménnyé.

Trefort Ágostont döntésének meghozatalakor csak részben befolyásolta a város részéről felajánlott emeletes épület, Fehértemplom szerepe az ő szemében más tekintetben is felértékelődött. Úgy látta, a város alkalmas arra, hogy bástyája legyen a magyar Délvidéknek, hiszen *„az idegen pénzzel vesztegető omladinista agitátorok bujtogatásai folytán beállt zavart viszonyok, az igazi magyar és intelligens elem minél nagyobb számban leendő koncentrálását teszik kívánatosá”*.² A gyors elhatározást, gyors döntés követte, és a fehértemplomi főgimnázium a kellő felszereltség hiányában is tizenöt odarendelt tanár jelenlétében, Lengyel Dániel orvostudor, a természetrajz tanárának igazgatóvá történt kinevezése mellett megkezdte a munkáját. Az első tanév eredményeit összegezve a főgimnázium vezetése külön

* Részlet egy hosszabb Délvidék-történeti tanulmányból.

nyilatkozatban köszönte meg a város németajkú, „felvilágosodott” közönségének, hogy a gyermekek gondos nevelése érdekében teljes szívéből „*pártolja és dédelgeti az intézetet*”. Kétségtelenül, ez a megbékélést szem előtt tartó megnyilatkozás volt. A polgárok emlékeztében ugyanis még elevenen élt a svábok indulata, amelylyel „*magyárische Schulénak*” csúfolták az iskolát, s a szülőket oly mértékben megfélemlítették, hogy csak nehezen sikerül az induláshoz elegendő diákok beíratni. Ama bizonyos Dr. Haas iskolatanácsos akkoriban főnnyhangon hirdette: „*Megmutatom, hogy még az alföldi csikós is németül tanulja tanyai iskolájában az ABCjét.*”³

Nem lett igaz: az 1880-as évektől kezdve évente közel kettőszáz magyar, német, szerb, román és zsidó fiú pallérozta elméjét a jól szervezett főgimnázium falai között. Közülük nem egy tudósnak, művésznek, politikusnak és katonának meghatározó szerep jutott Magyarország XX. századi sorsának alakításában.

Volt bármekkora is az alapítás körüli láрма, Szőke Endre, a földrajz és a történelem lelkes tanára a főgimnázium indulásának első napjaiban följajánlotta, hogy összegyűjti a vidék régészeti emlékeit, és azokat az intézet múzeumában bemutatásra „*alkalmassá teszi*”. Szándékát az elszántságban hasonlóan példamutató tanárok serege követte, és munkájuk nyomán a délbánsági régióban fölvirágozott a tudomány. A fehértemplomi főgimnázium négy évtizedes története során a magyar irodalomtörténet, a történelem és a klasszika-filológia tudományának országosan ismert műhelye lett. Jellemző, hogy amikor a fehértemplomi diákok, Herczeg Ferencet – a jegyzőkönyv tanúsága szerint – fegyelmezetlensége miatt „*letartóztaták*”, három egymást követő vasárnapi elzártságában büntetésből – és a tudomány művelése céljából – római szerzők műveit kellett magyarra fordítania. Az író kései bevallása szerint gondolkodását és szellemét a szegedi évek után éppen fehértemplomi tanárai formálták férfiasan határozottá. Ha tudományos életünk hajdani hőseit kutatjuk, a fehértemplomi tanárokat feltétlenül számon kell tartanunk.

Elképesztően gyors és látványos fölemelkedést hozott a városnak a főgimnázium sikeres működése. Ez ugyan nem lepte meg Délmagyarország derék sváb közösségét, bölcs gazdálkodókként ők már előre, reálisan kalkuláltak:

*„Mily előny egy főgymnasium bármely városra nézve, arról mindenki és pedig igen könnyen meggyőződhetik – írták még a lehetőség mérlegelésének pillanatában. – Az intelligentia, a tanárok és a pályavégzett ifjak által nagyban gyarapodik, mert ezek a 8 osztály után 3–5 év alatt mint kvalificált hivatalnokok, tanárok, ügyvédek, orvosok sat. lépnek ki a küzdőtérre, és tudományukkal, önfenntartásuk biztosítása mellett, embertársainknak fognak segítségükre lenni. A szülő az ifjúnak adott ezen neveléssel biztosította annak örökségét is, mert a tudományt semmiféle elemi csapás meg nem semmisítheti. Ha pedig az intézetnek közvetlen a városra háramló anyagi előnyét tekintjük, midőn 15 tanár költi ott el évi 1400–1600 ftnyi fizetését, majd pedig 100–200 ifjú hozza forgalomba az önfenntartására szükséges költségeket.”*⁴

Mindamellet a matematikai józanság birtokában sem akadt ember, aki előre láthatta volna Fehértemplomnak a XIX. század végi Délvidék tudományos életében játszott szerepének bámulatosan szép kibontakozását.

Az újonnan alapított oktatási intézmény vezetői különös hangsúlyt fektettek az iskola ifjúsági és tanári könyvtárának létrehozására és folyamatos fejlesztésére. A

főgimnáziumi könyvtárak megalapításának történetét négy évtizeddel később, 1914-ben az iskola aktuális évkönyvében az ifjúsági könyvtár felelős vezetője, Kausch Mihály, a magyar és a német nyelv, valamint a filozófia tanára foglalta össze. Beszámolóját a köszönet szavaival kezdte:

„Midőn intézetünk gazdagon fölszerelt ifjúsági könyvtárának címjegyzékét a tanuló ifjúság és érdeklődő közönség kezébe adjuk, első szavunk legyen a hála és kegyelet tolmácsolója azon múlt iránt, mely alapját megvetette, és mely alapvetés nélkül ma nem hivatkozhatnánk önérettel arra, hogy könyvtárunk állománya 5394 mű, 6246 kötet 16.880,98 korona értékben.”⁵

A főgimnázium megalakulásának esztendejében azonban még sem tudományos szertárai, sem könyvtárai nincsenek, ezeket menet közben, a „bejáratás” során kellett létrehozni a vezetésnek. Ennek megfelelően már az első évi értesítő megígéri, hogy a „jövő tanévben az ifjúsági könyvtár alapja meg fog vettetni”, hiszen a középiskolai rendtartás is előírja, hogy „minden intézetnél ifjúsági könyvtár alapítandó”, amelyre minden tanuló évi 50 krajcárral tartozik hozzájárulni. Az elszánt-ságot bizonyítja, hogy a második tanévben már 96 tanuló 48 forintot fizetett be a könyvtári alapba.

A harmadik esztendőben, az 1877/78-as tanévben a fehértemplomi főgimnáziumnak már hat osztálya volt, s az akkor befolyt 200 forint már lehetővé tette az ifjúsági könyvtár 423 kötettel történő megalapítását. Egy évvel később, az 1878/79-es iskolai évben Ferenczi József könyvtárőr vezetésével pedig a könyvtár megkezdte rendszeres működését. Ebben évben történt, hogy az iskola VI. osztályos tanulója, „a magyar költészet későbbi büszkesége”, Herczeg Ferenc, Cooper beszélyeiből négy kötetet ajándékozott a könyvgyűjteménynek, „miáltal ő lett intézetünk tanítványai közül könyvtárunk legelső jótévedője”.⁶ Ezt követően egyszerre megszaporodott az adományozók száma. 1879-ben a helybéli német férfi dalegylet 170 forintot adományozott a könyvtár alapfelszerelésére, de sorra jelentkeztek adományaikkal a fővárosi és vidéki könyvkiadó vállalatok és tudományos társulatok, a vallási és közoktatási minisztérium, a csanádi egyházmegyei növendék papság magyar iskolája – és mások. A lelkes adományozók közül Ormós Zsigmond főispán, Eissinger Ferenc esperes-plébános, Ferenczi József, Csengeri János, Gyurits György, Bászai Aurél, Schelling Kornél fehértemplomi tanárok, Kuhn Péter városi főorvos és Bauer Ferenc magánzó tűnik ki a jótévedők hosszú névsorából.

Az 1883/84. iskolai évtől Schelling Kornél került az ifjúsági könyvtár gondnoki székébe, és maradt annak szakadatlan őre egészen 1906/1907-ig. A huszonhárom évnyi gondos kezelés a könyvtárnak feltétlenül az előnyére vált. „Dr. Schelling – írta összefoglalójában Kausch Mihály – nagy szeretettel gondozta és gyarapította könyvtárunkat. Az ő munkásságának tudható be, hogy felülvizsgáló szakférfiak nem egyszer elismerték, hogy ritkán volt alkalmuk ily gazdagon fölszerelt és rendszeresen kezelt ifjúsági könyvtárat látni, mint a miénk.” Schelling Kornél 1898-ban elkészítette az általa felügyelt könyvtár jegyzékét, munkája *A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke (1898. szeptember)* címmel a helyi Wunder Gusztáv nyomdájának kiadásában jelent meg. Gondosan rendszerezett könyvtár számbavétele történt meg:

- I. az ifjúsági irodalom (Abonyi Lajostól Zemplényi Gyuláig) 600 címmel;
- II. a szépirodalom (magyar és világirodalom) Abafi Lajostól Zutai Jánosig, benne Jókai Mór 108 könyvével és a Shakespeare-összessel, 1463 címmel;
- III. az irodalomtörténet, széptudomány, bölcsélet – köztük Ábel Jenő *Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság* című munkájától Zolnai Gyula *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig* című művéig – összesen 325 címmel;
- IV. a történelem 250 címmel, köztük olyan jelentő művekkel, mint Ábel Jenő *Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon*, Jakab Elek *A kalendáriumokról*, Keleti Károly *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából az 1873-ik és az 1889-ik évekből*, Kézai Simon mester *Magyar krónikája*, Kozma Ferenc *Mithológiai elemek a székely népköltészetben és népéletben*, Milleker Bódog *Délmagyarország őskori régiségleletei* című munkája, Pesty Frigyes *Az eltűnt régi vármegyék I–II. kötet, II. Rákóczi Ferenc életrajza és Emlékiratai*, Szentkláray Jenő *Észrevételek Temesvár physiognomiájának magyarosításához történelmi és régészeti alapon* című műve, továbbá Horváth Mihály hét jeles munkája, Ipolyi Arnold könyvei, Ormós Zsigmond öt kötete, Salamon Ferenc négy történelmi munkája, köztük *Az első Zrínyiek*, Szabó Ferencz *A legújabb kor története 1815–1871-ig* című munkája négy kötetben, Szalay László *Magyarország történetének* hat kötete, Széchenyi István kilenc könyve, Szilágyi Sándor ugyancsak kilenc munkája, Thallóczy Lajos három könyve, köztük *I. Apafi Mihály udvara*, Vámbéry Ármin négy könyve: *A magyarok eredete, A magyarság keletkezése és gyarapodása, A török faj, A hunok és avarok története*, és az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* 15 kötete;
- V. a természettudomány 84 címmel;
- VI. a nyelvtudomány 30 címmel, köztük Szinnyei József *Magyar Tájszótára*;
- VII. egyes művek, összesen 34 címmel.

Schelling Kornél egy évvel később közzétette *A fehértemplomi m. kir. áll főgymnasium tanári könyvtárának jegyzéke 1875/76-tól* című művét is, amelyben a magyar nyelv és irodalom 228 címmel, a latin nyelv és irodalom pedig 169 címmel szerepelt, valamennyi a klasszikus irodalom remekeit és a klasszika-filológia tudományának legjelentősebb munkáit reprezentálta.⁷ Ez a gyűjtemény – és a továbbfejlesztett változata – szolgálta történetének négy évtizede során Bászel Aurél, Csengeri János, Gerevics Gusztáv, Irovics Tamás, Molnár István Lajos és Vajda Károly bölcselőtudorok klasszika-filológiai, Berkeszi István, Király Pál és Still Nándor történészi, továbbá Herrmann Antal és Sziklay Ferenc irodalomtörténet-írói munkásságát. A krónikák szerint Bászel Aurél – akit 1883. augusztus 19-én neveztetett ki a fehértemplomi „m. kir. állami főgymnasiumhoz a cl. philologia rendes tanárává” – páratlanul gazdag, 5000 kötetből álló könyvtárát a közoktatási minisztérium 1889 végén megvette, és részben a budapesti egyetem, részben a philológiai szeminárium könyvtárának adományozta. (Ez a gyűjtemény legalább biztos menedékre lelt.)

Újabb számvetésre az 1902/1903. iskolai évben került sor, amikor a főgimnáziumi értesítőben *A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárunk jegyzéke* jelent meg, ám ez a könyvjegyzék a korábbihoz képes lényeges eltérést nem mutatott.⁸ Ezt követően tette közzé Kausch Mihály évtizedes mulasztást pótló ál-

lományjelentését, *A fehértemplomi állami főgimnázium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke* című összefoglalóját, amelyet 1914-ben az 1912-es „leltári utasítás” szerint szerkesztett egybe, és amelyben a már említett 5394 számba vett mű, 6246 kötet szerepelt.

Munkájának bevezetőjében Kausch Mihály az ifjúsági könyvtár irányításának és szervezésének pedagógiai-bölcseleti alapjaira is rámutatott:

„A pedagógiai célt azáltal igyekeztünk megközelíteni, hogy a négy alsó osztály értelmi és erkölcsi fokának megfelelő műveket külön kezeljük, az ifjúsági irodalom csoportjában, a didaktikai célt pedig azáltal, hogy a köteles irodalmi olvasmányokat külön csoportba foglaltuk.”

Majd ezt írta:

„Az egyes szakok közül a természet-tudományt fogjuk elsősorban szaporítani, mely eddig kevés számú művel van képviselve, és mely művek iránt az ifjúság egyre nagyobb mértékben kezd érdeklődni.”

Az iskolai könyvtár vezetését – ahogyan általában a főgimnázium igazgatóságát is – az a törekvés vezérelte, hogy az ifjúságnak „*olyan műveket adjunk a kezébe, melyek az igazi hazaszeretet ébresztői, az erkölcs, tudás és műveltség terjesztői, a tisztult emberiség mintái, melyekben nagy tettekhez példányképeket, az élet komoly kérdéseire feleletet, tanácsot és segítséget talál, melyekből a jövő küzdelmekhez akaraterőt meríthet.*”⁹ Volt ennek a szándéknak külön hozadéka is: a fehértemplomi főgimnázium ifjúsági könyvtárának ugyanis az adott különös jelentőséget, hogy a létrejöttéig nem volt olyan magyar könyvtár a délbánsági városban, amely a polgárság igényeit kielégíthette volna. Ezt a feladatot az ifjúsági könyvtár vállalta magára, ezért a működése során az állománya mindvégig hozzáférhető volt a város lakossága számára is. Ebből eredően a könyvek beszerzésekor a felnőtt olvasók igényeire is tekintettel voltak.

Herczeg Ferenc visszaemlékezéseinek első kötetében, *A Várhegy* című könyvében részletesen bemutatta a város közösségi életének fontosabb színtereit. „*Sohasem hallottam annyi nevetést, éneket és pohárcsengést, mint ott lenn – írta elnéző nosztalgiával a gimnáziumi éveire emlékezve. – Az emberek társaslények voltak, akár a tonhal. Ficáncodó nagy rajokban szerettek úszkálni, és a városunk teli volt egyletekkel. Messzi föld dalos versenyeiről hazahozták a kínaezüst lantokat és terakottavázákat, a lövészeik pedig reggeltől estig puffogtattak az új lövészházban, és a viláért sem engedték volna ki a karmaik közül a bánsági rekordot.*”¹⁰ Az otthonról hozott emlékek, és a gimnáziumi példa nyomán a könyvtárakra is szívesen emlékezett. Fehértemplomi emlékei nyomán jegyzete meg:

„Könyvek, könyvek! A könyvekben van az élet szépsége és igazsága. Sőt az élet igazi tartalma is a könyvekben van. [...] Édesapám egész papírbástyát emelt maga és a valóság közé.”

Talán éppen a jótékony hozzájárulás pillanatában fogalmazódott meg benne ez a mondat.

A fehértemplomi társasági élet is – mint akkoriban bárhol másutt – az egyesületekben zajlott; erre vonatkozóan bőséges adatokat szolgáltat Gál Kálmán *A fehértemplomi „Társaskör” története* című kötetnyi tanulmánya, melyet a szerző 1912. február 4-én, a Kaszinó „ünnepies megnyitása” alkalmával olvasott fel.¹¹ Művében a város 1876–1912 közötti életének legfontosabb kultúrtörténeti eseményeit foglalta össze. E jelentős munka és a századfordulón született egyéb jelentések és beszámolók alapján három polgári egyesületi és egy tiszti könyvtár létezéséről vannak ismereteink. A német munkás olvasókör 1899-ben közzétett ismertetője, a *Bücher-Katalog des Arbeiter-Lese- und Bildungs-Verein in Fehértemplom* szerint a vasárnap délután három és hat óra között működő könyvtárban 2800 német és 181 magyar, zömében szépirodalmi kötet állt az olvasók rendelkezésére.¹² Szinte sugárzik a számvetés katonás fegyelme a helyőrség 1904-ben kiadott tiszti könyvtárának működési alapszabályából, melyet 1904 májusában fogadott el az illetékes katonai hatóság. A *Statuten der Offiziersbibliothek des K. u. K. Infanteri-Regiment Rupprecht Prinz von Bayern Nr. 43.* működési alapokmánya összesen kilenc paragrafusból állt, közülük a 2. §. leszögezte: „a könyvtárat a tagok és hozzátartozóik használhatják. A könyvárnak a hadsereg aktív tisztjei lehetnek a tagjai. A tagsági díj minden hónapra fél korona.” A 4. §. szerint „a könyvtárat választott felügyelő irányítja. Egyszerre négy könyv kölcsönözhető nyolc hétre, ami egy alkalommal két héttel meghosszabbítható. A lexikonok, évkönyvek és tudományos kiadványok csak helyben olvashatók.” Egyéb, civil szempontból fontos meghatározása nincs az alapszabálynak, amelyet Peter Babeu könyvtári felügyelő, Hugo Hirschfelder [?], Arthur Pager Leutn. könyvtáros, és Hugo v. Zebisch, Overst. Preses. közösen írtak alá.¹³ A könyvtár jellegére vonatkozóan semmilyen más – a gyűjtemény nagyságára, későbbi sorsára vonatkozó – részlet nem ismeretes.

Gál Kálmán 1912-ben született beszámolója szerint, a fehértemplomi főgimnázium sikerén fölbátorodva a város vezető értelmiségének 105 fős csoportja úgy határozott, hogy művelődési igényeinek hathatós kielégítésére Társaskört alapít. A megfelelő előkészítő munka után a belügyminisztérium 1876. november 30-án elfogadta az alapszabályt, és engedélyezte az egyesület működését. Egyes vélemények szerint szerencsésebb lett volna, ha a városban működő megszámlálhatatlanul sok egyesület összefog, és egy, valamennyiük érdekeit képviselő csúcshintézményt hoz létre. Ám nem ez történt, és a Társaskörnek versenytársai körében kellett létjogosultságát bizonyítania. Előnye volt, hogy otthonában fellépést tudott biztosítani a városba érkező szintársulatoknak, és ebben egyedüli szerep jutott neki.

Az 1919-ben közzétett *A fehértemplomi „Társaskör” és a „Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület” könyvtárjegyzéke* szerint a Társaskör könyvtárából egyleti tagok hetenként háromszor (szerdán, szombaton és vasárnap), minden alkalommal 4-5 könyvet kölcsönözhetnek. A könyvtárjegyzék szerint Abonyi Árpádtól Wolfner P.-ig 600 magyar szépirodalmi mű állt az érdeklődők rendelkezésére, köztük Balassa Bálint *Zrínyi Miklósa*, Bródy Sándor nem kevesebb, mint 19 könyve, Deák Ferenc, Eötvös József és Széchenyi István munkái két-két kötetben, Gárdonyi Géza három műve, Gyöngyösi István munkái, Herczeg Ferenc hat köte- te, Jókai Mór összes műveinek millenáris kiadása mellett Katona József, Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Kossuth Lajos, Madách Imre, Mikes Kelemen, Pázmány Péter és Reviczky Gyula munkái, továbbá Mikszáth Kálmán 34 könyve, Petőfi köl-

teményei négy kötetben, a *Petőfi Album* és a *Rákóczy Album*, valamint Vörösmarty munkái hat kötetben. A délvidék szülöttei között Herczeg Ferenc mellett Scossa Dezső *Cruose Dines* és Kenedi Géza *Lóporfüst* című könyve szerepelt a Társaskör könyvtárában. Az orosz klasszikusok közül Dosztojevszkij és Tolsztoj két-két, Turgenyev három kötettel volt jelen, mellettük Shakespeare hat kötete képviselte az európai irodalmat. A kínálatot gazdagította a *A Pallas Nagy Lexikonának* 18, és *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című sorozat 45 füzet.

A folyóiratok, képes hetilapok és alkalmi kiadványok jegyzéke 60 címet tartalmazott. A nem kölcsönözhető kiadványok gyűjteményében a fehértemplomi polgár a *Budapesti Szemle*, *A Hét*, *A Jövendő*, a *Magyar Szalon*, a *Magyar Nyelvőr*, az *Ország-Világ*, a *Pesti Napló*, a *Századok*, a *Természettudományi Közlöny*, az *Új Idők*, a *Vasárnapi Újság* egyes évfolyamait, többnyire szórt példányait vehette a kezébe. Emellett fellapozhatta a *Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat emlékkönyvét* (1873) és a *Délmagyarországi Tanítói Egylet Emlékkönyvét*. Csak helyben olvashatták az érdeklődők Fraknoi Vilmos *Gr. Széchenyi István*, Gyulai Pál *Vörösmarty életrajza*, Szentkláray Jenő *A társadalom nemzeti feladatai Délmagyarországon*, Kálmány Lajos kétkötetes *Szeged és népe* című munkáját és a *Magyar Aldoma* című albumot. A német nyelvű lapok, könyvek és lexikonok közül ugyancsak nem volt kölcsönözhető az *Oesterreich–Ungarns Neutralität* (1869), az *Ill[ustrierte] Zeitung* (Leipzig, 1892-től), Hunfalvi Pál *Ungarische Revueje* (1882–1883-ból 14 füzet), valamint *Brockhaus Conversations-Lexikonának* 21, és *Mayer Conversations-Lexikonának* 15 kötete.

Ugyanebben az 1919-es kiadványban található a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület (DMKE) fehértemplomi részlegének könyvtárjegyzéke is, amely Abonyi Árpádtól Madách Imrén keresztül Vörösmarty Mihályig 338 kötet címét tartalmazza, közöttük Arany János munkáinak tizenkét, Herczeg Ferenc három, Jósika Miklós hét, Jókai Mór huszonkét, Mikszáth Kálmán tizenkét, Rákosi Viktor hat és Vas Gereben tíz kötetével. Az európai klasszikus szerzők könyvei közül Shakespeare műveinek hat kötete, Csehov munkáinak válogatása, Molière három, Mark Twain két, és Sienkiewicz egy könyve, továbbá feltűnő módon Verne Gyula tizenhárom kötete szerepelt a könyvtár gyűjteményében. A DMKE népkönyvtárából a város minden olvasni szerető és akaró lakosa hetenként háromszor (szerdán, szombaton és vasárnap) 4-5 kötetet ingyen kölcsönözhetett.¹⁴ Az 1919-ben közzétett jelentés azonban már korántsem szolgálta a jövőre vonatkozó reményeket. A magyar Délvidéket – benne a Bácskával együtt a Bánságot is – 1918 novembere óta szerb csapatok szállták meg, és az Al-Duna magyarsága, Versec és Fehértemplom polgárai ismerve a történelmi helyzet lényegét, hosszú hódoltságra rendezkedtek be.

A fehértemplomi főgimnázium többször idézett értesítőjének 1916. évi kiadványa *Iskolánk és a háború* címmel számolt be a tragikus történelmi eseményekről.

„A folytonos harci mozgalmak, a Szerbia elleni nagy offenzíva városunkat is hadszíntérré avatták, s ennél fogva a tanítás nehezebbé, eredménye pedig képtessé vált.” – olvasható az igazgatói jelentésben. – „Mindamelllett a tanári kar kitartó munkája legyőzte az akadályokat és lehetőleg pótolta a tanítás, valamint a nevelés terén azokat a főbb hiányokat, amelyek az intézet célját, és a tanulók érdekeit veszélyeztették.”¹⁵

A haza védelmében a háború második esztendejében négy tanár harcolt valamelyik fronton, a tanulók közül pedig a két év alatt húszan vonultak be népfőlkelő szolgálatra. Kovács Gergely igazgató azt is számon tartotta, hogy a főgimnázium régebbi tanulóinak közül száznál is többen küzdöttek a harctereken. A főgimnázium épületét 1914. augusztus 4-től a katonai kórházparancsnokság kiürítette, és a továbbiakban tartalékkórházként használta. A diákok és a tanárok soha többé nem tértek vissza a Trefort Ágoston alapította intézet falai közé. Gazdag ifjúsági és tanári könyvtárának sorsa azóta ismeretlen. Mint ahogyan azt sem lehet tudni, mi lett a sorsa a fehértemplomi egyesületi könyvtáraknak. Pedig a felsorolásból is kiteszik: Fehértemplom patriciusai bőségesen áldoztak a közművelődésre.

IRODALOM

- Adatok a gymnasium történetéhez. In: A fehértemplomi m. kir. államgymnasium első évi értesítője az 1875/6-ik tanév végén. Szerkeszté Fazekas Elek ideiglenes igazgató; Fehértemplom, Hepke Tibold nyomdájából, 1876. 25–31. p.
- A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárunk jegyzéke. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgymnasium XXVIII. értesítője az 1902–1903. tanévről. Közzéteszi Bodnár György igazgató; Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyula könyvnyomdájában, 1903. 3–18. p.
- A fehértemplomi „Társaskör” és a „Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület” könyvtárjegyzéke. Fehértemplom, Wunder Gyula könyvnyomdája, 1919. 24 p.
- Bücher-Katalog des Arbeiter-Lese- und Bildungs-Verein in Fehértemplom. Fehértemplom, Druck von J. Wunder. 1899. 46 p.
- Egy év a Délmagyarországi Tanítóegylet Fehértemplomi Fiókegyletének életéből. Millenáris emlékfűzet. Szerkesztette Szentgyörgyi Lajos. Kiadta a Délmagyarországi Tanítóegylet Fehértemplomi Fiókegylete; Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyulánál, 1896. 52 p.
- [Gál Kálmán]: A fehértemplomi „Társaskör” története (Kultúrtörténeti adatok 1876–1912). Írta és felolvasta Gál Kálmán 1912. február 4-én, a Kaszinó ünnepies megnyitása alkalmával. Kiadja a Kaszinó; Fehértemplom, Wunder Gyula könyvnyomdája, 1912. 40 p.
- Herczeg Ferenc: A Várhegy; Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. kiadása, 1933. 264 p. – Herczeg Ferenc emlékezései.
- Iskolánk és a háború; In: A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXI. értesítője az 1915–1916. iskolai évről. Közzéteszi Kovács Gergely igazgató; Fehértemplom, Wunder Gusztáv könyvnyomdája, 1916. 3–30. p.
- Kausch Mihály: A fehértemplomi állami főgimnázium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXIX. értesítője az 1913–1914. iskolai évről. Közzéteszi Kovács Gergely id. igazgató; Fehértemplom – Kuhn Péter könyvnyomdája, 1914. 3–63. p.
- [Schelling Kornél] A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke (1898. szeptember); Fehértemplom, Nyomatott és kapható Wunder Gusztávnál, 1898. 43 p.
- [Schelling Kornél]: A fehértemplomi m. kir. áll. főgymnasium tanári könyvtárának jegyzéke 1875/76-tól. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgymnasium XXIV. értesítője az 1898–1899. iskolai évről. Közzéteszi Király Pál kir. igazgató; Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyula könyvnyomdájában, 1899. 7–16. p.
- Statuten der Offiziersbibliothek des K. u. K. Infanteri-Regiment Rupprecht Prinz von Bayern Nr. 43. Fehértemplom, Buchdruckerei Julius Wunder, 1904. 10 p.

JEGYZETEK

- 1 Adatok a gymnasium történetéhez. In: A fehértemplomi m. kir. államgymnasium első évi értesítője az 1875/6-ik tanév végén. Szerkeszté Fazekas Elek ideiglenes igazgató. Fehértemplom, Hepke Tibold nyomdájából, 1876. 25. p.
- 2 Uo. 26. p.
- 3 Egy év a Délmagyarországi Tanítóegylet Fehértemplomi Fiókegyletének életéből. Millenáris emlékfüzet. Szerkesztette Szentgyörgyi Lajos. Kiadta a Délmagyarországi Tanítóegylet Fehértemplomi Fiókegylete; Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyulánál, 1896. 45. p.
- 4 Adatok a gymnasium történetéhez; i. m. 25. p.
- 5 Kausch Mihály: A fehértemplomi állami főgimnázium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXIX. értesítője az 1913–1914. iskolai évről. Közzéteszi Kovács Gergely id. igazgató. Fehértemplom, Kuhn Péter könyvnyomdája, 1914. 4. p.
- 6 Uo.
- 7 [Schelling Kornél]: A fehértemplomi m. kir. áll főgymnasium tanári könyvtárának jegyzéke 1875/76-tól. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgymnasium XXIV. értesítője az 1898–1899. iskolai évről. Közzéteszi Király Pál kir. igazgató, Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyula könyvnyomdájában, 1899. 7–16. p.
- 8 A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárunk jegyzéke. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgymnasium XXVIII. értesítője az 1902–1903. tanévről. Közzéteszi Bodnár György igazgató, Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyula könyvnyomdájában, 1903. 3–18. p.
- 9 Kausch Mihály i. m. 6. p.
- 10 Herczeg Ferenc: A Várhegy. Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. kiadása, 1933. 125. p.
- 11 [Gál Kálmán]: A fehértemplomi „Társaskör” története (Kultúrtörténeti adatok 1876–1912). Írta és felolvasta Gál Kálmán 1912. február 4-én, a Kaszinó ünnepies megnyitása alkalmával. Kiadja a Kaszinó, Fehértemplom, Wunder Gyula könyvnyomdája, 1912. 40 p.
- 12 Bücher-Katalog des Arbeiter-Lese- und Bildungs-Verein in Fehértemplom. Fehértemplom, Druck von J. Wunder, 1899. 46 p.
- 13 Statuten der Offiziersbibliothek des K. u. K. Infanteri-Regiment Rupprecht Prinz von Bayern Nr. 43. Fehértemplom, Buchdruckerei Julius Wunder, 1904. 10 p.
- 14 A fehértemplomi „Társaskör” és a „Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület” könyvtárjegyzéke. Fehértemplom, Wunder Gyula könyvnyomdája, 1919. 24 p.
- 15 Iskolánk és a háború. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXXI. értesítője az 1915–1916. iskolai évről. Közzéteszi Kovács Gergely igazgató, Fehértemplom, Wunder Gusztáv könyvnyomdája, 1916. 3. p.

Mák Ferenc